

Religioznost obitelji u seoskoj i gradskoj sredini

Damir Ljubotina

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Antun Petak

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb Hrvatska

Josip Janković

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Gordana Berc

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK U ovom članku iznijeti su rezultati istraživanja religioznosti suvremene cjelovite obitelji u hrvatskim selima, malim i srednjim gradovima te velikim gradovima. Raščlamba ovog predmeta aktualizirana je nalazima istraživanja religijskih promjena i vrednota u postsocijalističkom razdoblju koji su upozorili na snažnu pojavu retradicionalizacije u hrvatskom društvu, čija je važna sastavnica i poseban način ispoljavanja religioznosti. Prilog se temelji na podacima o samoprocjeni vlastite religioznosti, učestalosti sudjelovanja u važnima vjerskim obredima, molitve, praćenja vjerskog tiska, te događaja u vjerskoj zajednici, prikupljenim na uzorku 743 bračna para s osnovnoškolskom djecom (1.486 ispitanika).

Utvrđen je visok stupanj religijske samoidentifikacije, tj. deklarativne religioznosti. Usporedba dviju provedenih diskriminacijskih analiza na uzorku muševa i žena ukazuje na općenito veću religioznost seoske sredine, ali i na razlike u strukturi religioznog ponašanja muškaraca i žena. Dok u žena učestalost molitve ima najveću diskriminacijsku snagu u razlikovanju obitelji iz ruralne i urbane sredine, u muškaraca je to praćenje događaja u vjerskoj zajednici, ali se po čestini molitve uopće ne razlikuju poduzorci muševa u seoskoj i gradskoj sredini. Rezultati pokazuju veću izraženost nekih pokazatelja religioznosti u žena te potvrđuju neke nalaze da značaj i razumijevanje religioznosti u muškaraca i žena ne moraju biti jednaki, kao i da religioznost nije jedinstvena pojava.

Postotak ispitanika koji se ne izjašnjavaju vjernicima najveći je među muškarcima u velikima urbanim središtima. Podudarnost odgovora među bračnim partnerima uglavnom je visoka i implicitno svjedoči važnost vjerske orijentacije za partnerstvo.

Ključne riječi: religioznost, obitelj, bračni partneri, vrsta naselja.

Primljeno: 23. lipnja 2003.

Prihvaćeno: 30. srpnja 2004.

1. Uvod

1.1. Opći okvir

Obitelj kao osnovna socijalna jedinica društva pod utjecajem je različitih čimbenika, među kojima je religija osobito važna. Religiju se može definirati kao sustav shvaćanja, vjerovanja, ponašanja, obreda i ceremonija, uz pomoć kojih pojedinci ili zajednica stavljaju sebe u odnos s Bogom ili s nadnaravnim svijetom i često u odnos jednih s drugima, te od kojeg religiozna osoba dobiva niz vrednota prema kojima se ravna i prosuđuje naravni svijet (English, English, 1966.: 458). Upravo ovo usvajanje nekih konačnih vrijednosti čini okvir za razvoj sustava vrijednosti pojedinca, a u procesu socijalizacije, odnosno internalizacije vrijednosti, obitelj ima osobito važnu ulogu. Definicije i pristupi religioznosti razlikuju se ovisno o izvoru – teološkom, filozofijskom, sociologijskom ili psihologijskom.

Klasici sociologijske misli drže religiju bitnom za razumijevanje društva. Velike društvene teorije, zamjenjuju teorije »srednjega dometa« s vrlo širokom lepezom različitih tema i postupaka istraživanja specifičnih aspekata fenomena religioznosti. Durkheim u svom pristupu religiji razlikuje sveto i profano (Durkheim, 1982.). U tome je okviru religija neodvojiva od crkve, a sveto je društveni proizvod, nužan u postojanju i organizaciji društvenoga kolektiviteta. Tu je Durkheim iznio obrise svoga funkcionalističkog pristupa religiji: religija je organiziran i institucionalan oblik svetoga, način proizvodnje kolektivnih norma i društvene svijesti, te odatle njezina integrativna funkcija. Weber proučava ulogu religije u konkretnim društvima, uvijek ističući određenu specifičnost i autonomnost religijskog. Osnovna je uloga religije racionalizacija svijeta i života k osmišljavanju patnje, njezinoga tumačenja i ublaživanja (Acquaviva, Pace, 1996.).

Njemački sociolog Simmel inzistira na razlikovanju religije i religioznosti, te smatra da religioznost kao unutarnji oblik ljudskog iskustva prethodi religiji koja čini posve određenu pojavu i izražava se u crkvi, sekti i pokretu. Po njemu religija ne stvara religioznost, ali religioznost stvara religiju (Cipriani, 1998.: 37). Simmelov se rad može analizirati kao proširenje Durkheimova promišljanja povezanosti grupne pripadnosti i izražavanja religioznosti. Kada god proučavamo religijski život on se odnosi na neku posebnu grupu. I Parsons kao predstavnik suvremenog funkcionalizma naglašava kako religija danas može funkcionirati samo kao dio nekog podsustava (prema Zrinščak, 1999.).

Funkcionalistička konceptualizacija religioznosti glavni je teorijski okvir ovog istraživanja.

Tek su empirijska sociologijska i psihologijska istraživanja religije omogućila brži razvoj spoznaja u ovom području. Za razvoj višedimenzionalnog pristupa religioznosti osobito je važna teorijska tipologija što ju je oblikovao sociolog Charles Glock

početkom šezdesetih (Glock, 1962.), koji smatra da je bitno utvrditi načine kako su pojedinci religiozni. Autori različito definiraju religioznost, jedni su je izjednačivali s vjerovanjem, drugi s odlascima u bogomolje ili s posljedicama religioznosti u svakodnevnom životu. Budući da te razlike dovode do proturječnih rezultata, Glock je najprije predložio tipologiju koja sadrži četiri dimenzije: ideologijsku (religijska vjerovanja), ritualističku (religijska praksa), iskustvenu (osjećaji povezani s religijskim iskustvom) te posljedičnu (učinci primjene rečenih dimenzija na nečiji život). Kasnije je dodao i petu – intelektualnu dimenziju (religijsko znanje).

Rekapitulacija različitih pristupa odnosu religije i društva pokazuje da oni proučavaju i vrednuju utjecaj društva na religiju te religije na društvo, usmjerujući se na različite strane te interakcije. U praksi se najčešće ispituje tzv. tradicionalnu crkvenu religioznost što se odnosi na pripadanje ili nepripadanje nekoj određenoj, ustanovljenoj religiji ili konfesionalnoj zajednici (Donahue, 1985.). Kroz povijest je vrijedilo načelo *cuius regio eius religio* – pripadnost nekoj religiji ili crkvi odvijala se gotovo mehanički na osnovi pripadnosti nekom zemljopisnom području, naciji, obitelji i sl. (Bahtijarević, 1975.: 10).

Drugi aspekt je religijska samoidentifikacija, tj. samoprocjena u kojoj se mjeri osoba smatra vjernikom, pri čemu kontinuum pokriva raspon od ateizma do visoke religioznosti. Kako nema jednoznačne i sveobuhvatne definicije religioznosti, najviše se autora suglašuje da je u pitanju višedimenzionalan konstrukt, međutim o broju i strukturi dimenzija nema konsenzusa.

Iz svega slijedi kako uobičajena dihotomna podjela na vjernike i ne-vjernike (ateiste) nije realna jer ne odgovara stvarnom odnosu pojedinaca prema vjeri, već je korisnije ispitati stupanj religioznosti pojedinca u nekoj dimenziji religioznosti.

1.2. Religija i obitelj

Obitelj kao primarna socijalna jedinica društva ključni je čimbenik psihosocijalnog razvoja individue. Složene interakcije unutar nuklearne obitelji proizvode jedinstven socijalni sustav u kojemu se razvija i oblikuje mlada osoba, te omogućuje prijenos sustava vrijednosti, znanja i općeg odnosa jedinice prema društvu. Obitelj kao osnovna socijalizacijska skupina, odgovorna je za stvaranje svake nove jedinice u biološkom, psihičkom i socijalnom pogledu i njezine vlastite individualnosti (Golubović, 1981.).¹

¹ Interpretacijske okvire čini niz teorija i pristupa obitelji, poput *povijesno-institucionalnoga, simboličko-interakcijskog, marksističkog* (Golubović, 1981.), *opće teorije sustava* (L. von Bertalanfi, 1968.), *ekološkoga* (Bubolz i Sontag, 1988.) i dr.

Zanimanje za međuodnos religije i obitelji relativno je novijeg datuma, pa ni teorijski okvir za proučavanje tog odnosa još nije cjelovit.

Hunt i King (1978.) u svome su istraživanju utvrdili povezanost većega zadovoljstva brakom i pozitivna odnosa prema religiji te nude moguća tumačenja. Jedno od njih može biti da su dijelu vjernika koji su internalizirali religijske vrijednosti, brak i odnos s partnerom jedna od najvažnijih vrijednosti. Glavnina vodećih svjetskih konfesija, unatoč znatnima međukonfesionalnim razlikama, pridaje instituciji braka određenu religioznu, odnosno sakramentalnu dimenziju. Za Katoličku crkvu brak je jedan od svetih sakramenta, a vjernost jedna od temeljnih vrednota (Osborne, 1995.). Dio istraživača rabi religioznost kao jedan od prediktora bračne stabilnosti (Hunt i King, 1978.; Call i Heaton, 1997.; Wilson i Musick, 1996.; Williams i Lawler, 1998.; Curtis i Ellison, 2002.).

Williamsovo i Lawlerovo (1998., 2001.) istraživanje pokazuje da je zajednička uključenost bračnih partnera u religijske aktivnosti jedan od triju glavnih prediktora bračne stabilnosti, a preostala dva čine: općenite razlike u religioznosti te kako obitelj prihvaća partnera. Na američkom uzorku različitih kršćanskih konfesija, trećina parova u početku braka su pripadali različitim religijama, a nakon nekog vremena u gotovo polovice tih parova, jedan je partner prihvatio konfesiju drugog partnera, kako bi »brak učvrstio«. Autori su najmanju stopu razvoda našli u tih parova. Sullivan (2001.) nalazi razliku između muževa i žena u odnosu religioznosti i zadovoljstva brakom, povjerenja u brak, i očekivane bračne stabilnosti.

Jedna od teorija što je teoretičari obitelji smatraju integrirajućom u povezivanju obitelji i religije jest *model psihosocijalne generativnosti* Erika i Joan M. Erikson (prema Snarey i Dollahite, 2001.). Nekoliko je razloga povezivanju generativnosti s duhovnošću. Ljubav i skrb za budućnost mladog naraštaja preklapa se s vjervanjem u temeljnu dobrotu ljudskog življenja. Generativnošću autori smatraju djelatnosti odraslih čiji je cilj skrb i osiguranje uvjeta života mladog naraštaja. Psihosocijalni izazov generativnosti jest kreiranje, briga i promicanje razvoja mladih u rasponu od pojedinačne do društvene razine. Istraživanja potvrđuju značaj religije u prijenosu određena sustava vrijednosti na mladu generaciju.

Sva društva socijalnim poukom usmjeruju djecu k usvajanju društvenih rituala. U početku propisana religiozna praksa za dijete nema važnost kakvu će poprimiti poslije. Ritualni su ono što djetetova skupina (obitelj ili druga skupina kojoj pripada) izvodi i dijete uči kako bi izvođenjem tih rituala potvrdilo svoju pripadnost grupi. Dodatni je poticaj za prihvaćanje religijskih obreda psihička sigurnost što ju daje skupina. Razvojem pojedinac ulazi u zreliju fazu religioznosti, te pod utjecajem raznih čimbenika razvija osobni odnos spram religije. Dio pojedinaca razvije duhovni, iskustveni oblik religioznosti, a drugi ostaju na vanjskoj obrednoj razini i vjerski obredi na njih nemaju dublji utjecaj, nego su

više odraz tradicije ili izražavanja grupne pripadnosti. Zato je mjerenje religioznosti osobito složeno.

Hunsberger i Brown (1984.) utvrdili su kako za 55% ispitanika rimokatoličke vjeroispovijesti najveći utjecaj na razvoj njihove vjere imaju roditelji, a ispitanici čijim je roditeljima vjera bila važna i sami kasnije drže vjeru i religiozne obrede važnima. Isti su autori ustanovili kako će djeca vjerojatnije zanemariti vjeru ako ona njihovim roditeljima nije bila važna. Grom (1992.) navodi rezultate Allensbachova istraživanja iz 1987. prema kojima roditelji samo 2% šesnaestogodišnjaka rimokatoličke vjeroispovijesti, koji se procjenjuju religioznim, nisu imali nikakav poseban odnos prema vjeri. Naprotiv, 62% religioznih adolescenata ocijenilo je svoje roditelje vrlo religioznima. Grom također piše kako na bogoslužje nikada ne ide 16% ispitanika čijim je roditeljima vjera bila bitna, ali više od 50% ispitanika čijim roditeljima vjera nije bila važna. Taj se međugeneracijski prijenos religioznog ponašanja čini najvažnijim u oblikovanju religioznosti pojedinca, iako su važni i drugi čimbenici, pa i kasnija pripadnost različitim društvenim skupinama. Napsljetku, Flor i Knapp (Snarey i Dollahite, 2001.) našli su da roditeljski religijski model više utječe na dječake nego na djevojčice.

1.3. Socijalna sredina i spol kao korelati religioznosti

Utjecaj religioznosti u naseljima različite veličine u nas nije sustavno ispitivan (neka istraživanja s tom varijablom uopće nisu operirala), ali je prema teorijskim i empirijskim nalazima utjecaj crkvene zajednice u manjim sredinama snažniji. Bah-tijarević (1975.: 242) je najveći broj vjernika našla među poljoprivrednicima, dakle u seoskoj sredini. U istraživanju 1999. na uzorku od 700 ispitanika Zagrebačke županije dobiveno je da se iz seoske sredine uvjerenim vjernicima izjasnilo 73% ispitanika, 20% religioznima, dok je 7% bilo »ostalih« – tu su svrstani odgovori nisam siguran, nisam religiozan, protivnik sam religije). U gradskoj sredini bilo je 39% uvjerenih vjernika, 48% religioznih, te 13% »ostalih«, a u Zagreba se 48% respondenata deklariralo uvjerenim vjernicima, 35% religioznim (17% bilo je ostalih). Razlika u religioznosti ispitanika iz tih triju vrsta mjesta boravka statistički je značajna, a najveći je stupanj religijske samoidentifikacije u seoskoj sredini. U Zagrebu je malo više uvjerenih vjernika, nego u gradovima županije. U istome je istraživanju jedna od sociodemografskih varijabla bila rezidencijalno podrijetlo, tj. mjesto u kojem su ispitanici proveli djetinjstvo i ranu mladost. Najreligiozniji su opet bili ispitanici podrijetlom sa sela (67% uvjerenih vjernika) a manje iz gradića, gradova i grada Zagreba. Oko 20% ispitanika koji su odrasli u gradskoj sredini bilo je u kategoriji »ostalo« (Marinović Jerolimov, 2000b.).

U manjim je mjestima socijalna dinamika intenzivnija, pa je i pritisak grupe za prihvaćanje ili neprihvatanje određenih oblika ponašanja izraženiji. Medusobno poznavanje članova zajednice može izazvati intenzivnije prihvaćanje stanovitih norma, pa tako i oblika vjerskog ponašanja, nego u gradskoj sredini. U suvreme-

noj gradskoj dinamici ponašanje pojedinca pozna vrlo malen krug ljudi u njegovoj okolini. U seoskoj je sredini, uz to, uloga vjerske zajednice veća nego u gradu. Nazočnost misi, godišnjim procesijama, slavljenje zaštitnika mjesta² dio su kulturne tradicije i identiteta pojedine zajednice i dijelom nadilaze izvorna religijska obilježja, što pokazuju i novija istraživanja (Cifrić, 2000.: 251). Također, način života u selu u više je obilježen tradicijom i patrijarhatom, što je u suglasju sa crkvenim naukom. Gradska je, pak, sredina podložnija redefiniciji uloge i strukture obitelji, veći je protok informacija i manji socijalni pritisak zbog odbacivanja tradicionalnih vrijednosti.

Ćimić (1966.) je šezdesetih godina našao vezu socijalnog podrijetla i religioznosti. Zemljoradničko podrijetlo pozitivno utječe na stav o religiji, ali autor naglašava modificirajuću ulogu društvene aktivnosti. U tumačenju rezultata ističe utjecaj konformizma, tj. zadovoljavanje socijalnih potreba temeljem društvenog angažman.

Prijašnji su rezultati upozorili i na neku vrstu »privatne pobožnosti« u žena (King i Hunt, 1972.). Ispitujući spolne razlike na uzorku odraslih, Šram (2001.) je našao da ulogu diskriminacijskih varijabla u razlikovanju muškaraca i žena imaju »religijsko uvjerenje« i »religiozno iskustvo«, dok tzv. »sakramentalna religioznost« ne pridonosi znatnije razlikovanju. Autor zaključuje kako u višedimenzionalnom pristupu religioznosti ne možemo tvrditi da su žene općenito religioznije od muškaraca – u žena je jedino naglašeniji oblik religioznosti što nije nužno povezan sa crkvom kao ustanovom. Snarey i Dollahite (2001.) pišu kako su žene u najvećem broju istraživanja pokazale malo veću religioznost, a Holden (2001.) da je više žena nego muževa usmjereno na religijske obrede. Rezultati istraživanja u tom području nisu uvijek posve pouzdani, ali upućuju na moguću različitost religijskih uvjerenja i prakse bračnih parova.

2. Problemi istraživanja

Rasi uvida u neke aspekte religioznosti bračnih partnera odredili smo dva istraživačka problema:

1. ispitati razlike u religioznome samoprepoznavanju i nekim oblicima religioznog ponašanja bračnih parova u naseljima različite veličine;
2. ispitati razlike u religioznoj samoidentifikaciji i nekim oblicima religioznog ponašanja bračnih partnera.

Naglasak je na konfesionalnoj pripadnosti, religijskoj samoidentifikaciji i nekim uobičajenim oblicima religijskog ponašanja (molitva, sudjelovanje u religij-

² Primjerice, »kirbaj« (njem. Kirchweih) u Slavoniji.

skim obredima, praćenje vjerske literature, praćenje događaja u vjerskoj zajednici).

Postavili smo dvije hipoteze:

- a) sukladno teorijskim konceptualizacijama i prijašnjima empirijskim nalazima očekuje se veću religioznost u seoskim sredinama, pri čemu u žena mogu biti izraženiji neki aspekti neinstitucionalizirane religioznosti;
- b) rocesi tranzicije i demokratizacije društva potiču desekularizaciju i opće povećanje religijske samoidentifikacije, pri čemu je broj vjernika veći u ruralnim sredinama.

3. Metodologija

Osnovni instrument u prikupljanju podataka bio je protokol za polustrukturirani razgovor, a intervju sa svakim bračnim partnerom odvojeno su provodili uvježbani anketari.³

Za ovaj su rad obrađeni podaci prikupljeni za varijable religioznosti, i to:

- a) pripadnost vjerskoj zajednici,
- b) samoprocjena religioznosti (izražena na ljestvici s 5 stupnjeva),
- c) učestalost nazočnosti važnima vjerskim obredima (izražena na ljestvici s 5 stupnjeva),
- d) učestalost molitve (izražena na ljestvici s 10 stupnjeva)
- e) praćenje vjerskog tiska (izraženo na ljestvici s 2 stupnja)
- f) praćenje događaja u vjerskoj zajednici (izraženo na ljestvici s 2 stupnja)

Uzorak u ovom radu čine 743 bračna para s djecom osnovnoškolske dobi u svima regijama Hrvatske. U svakoj obitelji ispitana su oba supružnika, pa je ukupan broj ispitanika 1.486. Od ukupnog broja obitelji 29,2% živi u selu, 38,9% u malim i srednjim gradovima, te 31,9% u velikim gradovima.

4. Rezultati

Kako bismo omogućili bolji uvid u raspodjelu odgovora ispitanika, rezultati su s obzirom na veličinu mjesta boravka prikazani odvojeno za muškarce i žene.

³ Izbor uzorka i način provedbe istraživanja potanje su opisani u radu »Metode u istraživanju *Obitelj u Hrvatskoj nakon rata*« ovog broja Sociologije sela, str. 11-22.

Učestalost pojedinih aspekata religioznog ponašanja u naseljima različite veličine prikazana je kontingencijskim tablicama, pri čemu je hi-kvadrat testom provjerena razlika u izraženosti mjerenih pokazatelja religioznosti u trima vrstama naselja. U kontingencijskim tablicama 1., 2. i 3. broj ćelija s teorijskim frekvencijama manjima od pet premašuje dopuštenih 20%, pa interpretacija hi-kvadrat testa nije dopuštena. Ipak kategorije nismo saželi jer je glavna svrha kontingencijskih tablica u ovome slučaju opis izvornih odgovora ispitanika. Razliku između triju vrsta naselja testirali smo multivarijantnom tehnikom diskriminacijske analize pri čemu su kao diskriminacijske varijable rabljene mjere religioznosti.

4.1. Konfesionalna samoidentifikacija

Konfesionalna samoidentifikacija jedan je od glavnih pokazatelja tradicionalne religioznosti.

U tablicama 1. i 2. razvidna je vrlo slična struktura bračnih partnera prema pripadnosti vjerskim zajednicama: više od devet desetina deklariralo ih se rimokatolicima, dok udjel pripadnika ostalih konfesija ne premašuje 2%. Žene i muševci razlikuju se po tome što se malo više žena (93,5% : 91,5%) izjasnilo pripadnicima rimokatoličke crkve dok se više muševa (4,6% : 2,7%) ne smatra pripadnicima ijedne vjerske zajednice. Potonjih je ispitanika najmanje u selu a najviše u velikim gradovima (malo više od petnaestine muševa).

Tablica 1.
Konfesionalna pripadnost žena

Vjerska zajednica	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Rimokatolička	206	94,9	269	93,1	220	92,8	695	93,5
Pravoslavna	1	0,5	7	2,4	4	1,7	12	1,6
Muslimanska	1	0,5	-	-	3	1,3	4	0,5
Ostale	6	2,8	4	1,4	2	0,8	12	1,6
Nisu pripadnici	3	1,4	9	3,1	8	3,4	20	2,7
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$(\chi^2 = 11,557; df = 8; p > 0,05)$$

Ne samo što je broj ispitanika koji se ne smatraju pripadnicima neke vjerske zajednice simboličan (poglavito uzme li se u obzir njihovu životnu dob), nego se ne-pripadanje ijednoj konfesiji ovdje, zbog sadržaja modaliteta, ne smije podvesti pod ateizam.

Tablica 2.
Konfesionalna pripadnost muževa

Vjerska zajednica	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Rimokatolička	203	93,5	263	91,0	214	90,3	680	91,5
Pravoslavna	2	0,9	7	2,4	3	1,3	12	1,6
Muslimanska	1	0,4	-	-	3	1,3	4	0,5
Ostale	7	3,8	4	1,4	2	0,8	13	1,7
Nisu pripadnici	4	2,1	15	5,2	15	6,3	34	4,6
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$(\chi^2 = 15,451; df = 8; p > 0,05)$$

Tablica 3.
Povezanost konfesionalne pripadnosti bračnih partnera

		Konfesionalna pripadnost muževa						
		Rimokatolička	Pravoslavna	Muslimanska	Ostale konfesije	Nisu vjernici		
Ž	Rimokatolička	f	668	6	-	5	16	695
		%	89,9	0,8	-	0,7	2,2	93,5
E	Pravoslavna	f	6	5	-	-	1	12
		%	0,8	0,7	-	-	0,1	1,6
N	Muslimanska	f	-	-	4	-	-	4
		%	-	-	0,5	-	-	0,5
E	Ostale konfesije	f	3	-	-	8	1	12
		%	0,4	-	-	1,1	0,1	1,6
E	Nisu vjernice	f	3	1	-	-	16	20
		%	0,4	0,1	-	-	2,2	2,7
		N	680	12	4	13	34	743
		%	91,5	1,6	0,5	1,7	4,6	100,0

Pripomena: Postotci u kontingencijskoj tablici odnose se na ukupan broj obitelji.

$$(\chi^2 = 1439,70; df = 16; p < 0,001)^4$$

⁴ Koeficijent je kontingencije (C) 0,81 ($p < 0,01$) ali zbog 72% ćelija u tablici s očekivanim frekvencijama manjim od 5 interpretacija hi-kvadrat testa ovdje nije opravdana.

Podaci u tablici 3. pokazuju visoko podudarnu pripadnost bračnih partnera vjerskim zajednicama: u više od devet desetina (92,2%) brakova oboje partnera pripadaju istoj vjerskoj zajednici, a u još 2,2% brakova oba partnera ne pripadaju nijednoj konfesiji. Ovaj nalaz potvrđuje važnost čimbenika religijske pripadnosti u odabiru partnera, uz pretpostavku da najveći dio ispitanika nije mijenjao konfesionalnu pripadnost nakon stupanja u brak.

Tzv. vjerski miješanih brakova u našem uzorku ima 2,7% (20 parova), a u još 3,0% brakova (22 para) jedan je partner vjernik a drugi nije – pritom muž malo češće nije vjernik od žene.

U Hrvatskoj je bilo vrlo malo pokušaja znanstvenog ispitivanja značajka međukonfesionalnih brakova, tj. brakova u kojima se partneri izjašnjavaju kao pripadnici različitih konfesija. Oni se dijelom preklapaju s međunacionalnim brakovima, ali je nacionalno miješanih brakova vjerojatno više, jer se dio partnera u njima ne izjašnjava pripadnicima ijedne konfesije. Nacionalna i vjerska pripadnost u nas su, osobito zadnjih desetak godina, važan čimbenik socijalne identifikacije. Izbor partnera iz druge vjerske zajednice može partnere sučeliti s dodatnim teškoćama, odnosno s nametanjem određenih kompromisa, poput crkvene zajednice u kojoj će se obaviti vjenčanje ili provoditi vjerski odgoj djeteta.

Williams i Lawler (2001.) našli su na uzorku pripadnika kršćanskih crkvenih zajednica u SAD da su partneri koji pripadaju različitim crkvenim zajednicama manje religiozni od partnera koji pripadaju istoj crkvi. Partneri u međukonfesionalnim brakovima manje ističu religiju u odgoju djece i međusobno se više razlikuju u ocjenama važnosti religije za odgoj djece od partnera u istoj konfesiji. Ispitujući teškoće i sučeljavanje međukonfesionalnih bračnih parova s neprihvaćanjem u primarnim obiteljima i socijalnoj okolini, ovi su autori (1998.) utvrdili da roditelji u međukonfesionalnim brakovima djecu odgajaju pretežito u jednoj crkvi, jer ih samo 12% odgaja djecu u obje crkve kojima pripadaju roditelji.

Wilson i Musick (1996.) istražili su utjecaj religije na ovisnost partnera, određenu kao uvjerenje da će im se život pogoršati u slučaju rastave braka. Partneri pripadnici religija koje pridaju veći značaj braku i stabilnosti braka, partneri koji češće odlaže na crkvene obrede i partneri iz jednokonfesionalnih brakova pokazali su veći stupanj bračne ovisnosti.

4.2. Samoiskazana religioznost

Mjereći religioznost procjenom vlastite religioznosti na ljestvici s pet stupnjeva našli smo da pripadnost vjerskoj zajednici i samoiskazana religioznost nisu usklađeni u visokom stupnju. Rezultati u tablicama 4. i 5. pokazuju da se malo više od polovice bračnih partnera drži religioznima, gotovo jedna desetina vrlo i duboko religioznim, a ostali ne osobito i uopće nisu religiozni. Usporedba ovih rezultata s podacima u tablici 3. potvrđuje kako deklarativno pripadanje vjerskoj zajednici ne uključuje nužno i religioznost..

Tablica 4.

Samoiskazana religioznost žena

Stupanj religioznosti	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Duboko religiozni	16	7,4	10	3,5	11	4,6	37	5,0
Vrlo religiozni	16	7,4	13	4,5	14	5,9	43	5,8
Religiozni	129	59,4	170	58,8	121	51,1	420	56,5
Ne izrazito religiozni	47	21,7	79	27,3	69	29,1	195	26,2
Uopće nisu religiozni	9	4,1	17	5,9	22	9,3	48	6,5
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$\chi^2 = 15,004; df = 8; p = 0,06$$

Tablica 5.

Samoiskazana religioznost muževa

Stupanj religioznosti	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Duboko religiozni	13	6,0	11	3,8	6	2,5	30	4,0
Vrlo religiozni	7	3,2	10	3,5	13	5,5	30	4,0
Religiozni	122	56,2	148	51,2	103	43,5	373	50,2
Ne izrazito religiozni	54	24,9	90	31,1	81	34,2	225	30,3
Uopće nisu religiozni	21	9,7	30	10,4	34	14,3	85	11,4
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$\chi^2 = 14,981; df = 8; p > 0,05$$

Žene su izrazile malo jaču religioznost: religioznima ih se smatra 56,5% (muževa 50,2%), vrlo i duboko religioznim 10,8% (muževa 8%), a osobito i uopće nereligioznima trećina (muževa više od dvije petine – 41,7%). Najmanje nereligioznih bračnih partnera živi u selima (samo 4,1% žena i 9,7% muškaraca), a najviše u velikim gradovima (9,3% : 14,3%). Među ženama je ova razlika na granici statističke značajnosti, a među muškarcima je značajna. Drugim riječima, u oba poduzorka deklarirana religioznost raste s veličinom naselja, tj. dio ispitanika koji su se deklarirali pripadnicima neke vjerske zajednice to se u većem broju ne doživljava osobito religioznima što je veće naselje u kojem žive. Ovo potvrđuje hipotezu prema kojoj je posrijedi način izražavanja socijalne pripadnosti bez internalizacije osnovnih elemenata vjere.

Više autora razmatra trendove desekularizacije (Tomka, 1998.; Marinović Jerolimo, 2000b.; Zrinščak, 2001.) i znatno povećanje broja religioznih osoba, barem na deklarativnoj razini, u procesu tranzicije, promjene ideologijskih sustava, retradicionalizacije i nacionalne homogenizacije. Mada zbog razlika u metodologiji i obilježjima uzorka nije moguća izravna usporedba, naše rezultate možemo komentirati u kontekstu nalaza sličnih istraživanja. U istraživanju Marinović-Jeroli-

mov (2000b.: 73) 93% ispitanika obaju spolova iz sela Zagrebačke županije izjasnilo se uvjerenim vjernicima i religioznima, 87% u gradovima i 83% u gradu Zagrebu. Ti su rezultati prilično slični našim rezultatima ako odgovore koji upućuju da religioznost ne smatramo jedinstvenom kategorijom. Zrinščak (2001.: 25) navodi rezultate prijašnjih istraživanja u Hrvatskoj prema kojima se 1984. godine 36% ispitanika izjasnilo religioznima i 42% nereligioznima (ostali su ravnodušni i nesigurni), dok je 1989. udjel religioznih povećan na 41% a nereligioznima se izjasnilo 37%. Nacionalnost, obrazovanje i zanimanje pokazali su se najvažnijim prediktorima religioznosti. Naposljetku, tjednik *Globus* objavio je 2001. rezultate na uzorku od 2.000 ispitanika: 13,2% ispitanika izjavilo je da nisu vjernici, 9,2% je neodlučno, a 33,1% ističe da im je vjera jako važna.

Rezultati idu u prilog trendu desekularizacije, pri čemu religijska samoidentifikacija ovdje ima funkcionalnu vrijednost, pa se često preklapa s nacionalnom identifikacijom, održanjem tradicije i nekih temeljnih vrijednosti. U burnim svekolikim društvenim promjenama, crkva je često jedna od malobrojnih konstanta. Rezultati i iskustva pokazuju da samoidentifikaciju s određenom konfesijom ili sudjelovanje u propisanim obredima ne prate uvijek internalizacija vrijednosti i usklađivanje vlastita ponašanja s kanonima religije.

Tablica 6.
Učestalost sudjelovanja žena u vjerskim obredima

Učestalost	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Jednom tjedno i češće	62	28,6	67	23,2	57	24,1	186	25,0
2-3 puta mjesečno	29	13,4	43	14,9	29	12,2	101	13,6
Jednom mjesečno	24	11,1	20	6,9	17	7,2	61	8,2
Više puta godišnje	60	27,6	75	26,0	53	22,4	188	25,3
Nikada ili vrlo rijetko	42	19,4	84	29,1	81	34,2	207	27,9
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$\chi^2 = 15,805; df = 8; p = 0,045$$

Iz podataka u tablicama 6. i 7. razvidno je da znatno više žena nego muškaraca nazoči vjerskim obredima: četvrtina žena (25,0%) naspram šestine muškaraca (16,2%) sudjeluju barem jednom tjedno. To su najčešće vjernici koji odlaze na nedjeljnu misu. Dok otprilike petina bračnih partnera vjerskim obredima nazoči jednom ili dva do tri puta mjesečno, dotle manje od desetine žena (7,9%) i čak dvije petine muževa na vjerske obrede dolaze malokada ili nikada. Taj rezultat, usporedi li se s više od 90% deklariranih pripadnika vjerske zajednice i otprilike 60% ispitanika koji se smatraju religioznima, potvrđuje da pripadnost vjerskoj zajednici ne prate ostali oblici iskazivanja religioznosti. Znakovito je da statistički značajno više žena iz sela nego iz grada odlaze na vjerske obrede ($p = 0,045$), dok tek malo veći postotak muškaraca u selu iskazuje religioznost. Naime, u selima 19,4% žena ne nazoči vjerskim obredima nikada ili u rijetkim prigodama, a u gradovima čak 34,2%.

Tablica 7.

Učestalost sudjelovanja muževa u vjerskim obredima

Učestalost	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Jednom tjedno i češće	40	18,4	41	14,2	39	16,5	120	16,2
2-3 puta mjesečno	28	12,9	30	10,4	26	11,0	84	11,3
Jednom mjesečno	23	10,6	22	7,6	14	5,9	59	7,9
Više puta godišnje	56	25,8	68	23,5	53	22,4	177	23,8
Nikada ili vrlo rijetko	70	32,3	128	44,3	105	44,3	303	40,8
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$\chi^2 = 11,381; df = 8; p = 0,181$$

Postotak ispitanika koji barem jednom tjedno nazoče vjerskim obredima ne razlikuje se mnogo spram veličine mjesta, što znači da broj ispitanika koji odlaze na nedjeljnu misu ne ovisi o veličini mjesta. Toj skupini pripada otprilike 10% više žena nego muževa.

Marinović Jerolimov (2000b.: 59) navodi da je 1999. u Zagrebačkoj županiji jednom tjedno u crkvu odlazilo 25% respondenata (ali 41% uvjerenih vjernika). Usporedi li se ovaj rezultat s onim u 1972., kad je na isto pitanje potvrdno odgovorilo 10% ispitanika, te s 11% godine 1982., zamjećujemo značajan rast obredne religijske prakse. Naši rezultati na poduzorku žena uglavnom se podudaraju s tim nalazima. Prema *Globusovu* istraživanju (2001.), 26,4% ispitanika odlazi u crkvu na misu jednom tjedno ili češće.

Tablica 8.

Učestalost molitve u žena

Učestalost molitve	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Nikada ne molim	8	3,7	27	9,3	31	13,1	66	8,9
Manje od jednom godišnje	2	0,9	8	2,8	13	5,5	23	3,1
1-2 puta godišnje	10	4,6	14	4,8	9	3,8	33	4,4
Više puta godišnje	26	12,0	45	15,6	27	11,4	98	13,2
1-2 puta mjesečno	11	5,1	13	4,5	8	3,4	32	4,3
Više puta mjesečno	27	12,4	22	7,6	36	15,2	85	11,4
1-2 puta tjedno	14	6,5	18	6,2	6	2,5	38	5,1
Više puta tjedno	32	14,7	34	11,8	33	13,9	99	13,3
Jedanput dnevno	64	29,5	87	30,1	58	24,5	209	28,1
Više puta dnevno	23	10,6	21	7,3	16	6,8	60	8,1
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$\chi^2 = 38,756; dfs = 18; p = 0,003$$

Raspodjela odgovora u tablici 8. upozoruje na znatne razlike među ženama u prakticanju molitve: gotovo svaka deseta nikada ne moli, dok ih čak 28,1% moli jedanput a 8,1% više puta dnevno. Statistički se značajno više žena moli u selu. Muškarci ne mole često kao žene (tablica 9.): otprilike 15% muškaraca nikada ne mole, a 18% moli barem jednom ili više puta dnevno. Iako muškarci u selu češće obavljaju molitvu, razlika s obzirom na veličinu mjesta nije statistički značajna.⁵

Tablica 9.
Učestalost molitve u muževa

Učestalost molitve	Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Nikada ne molim	20	9,2	53	18,3	41	17,3	114	15,3
Manje od jednom godišnje	17	7,8	21	7,3	17	7,2	55	7,4
1-2 puta godišnje	28	12,9	23	8,0	30	12,7	81	10,9
Više puta godišnje	39	18,0	62	21,5	46	19,4	147	19,8
1-2 puta mjesečno	16	7,4	17	5,9	8	3,4	41	5,5
Više puta mjesečno	22	10,1	32	11,1	32	13,5	86	11,6
1-2 puta tjedno	14	6,5	9	3,1	11	4,6	34	4,6
Više puta tjedno	18	8,3	20	6,9	14	5,9	52	7,0
Jedanput dnevno	34	15,7	41	14,2	31	13,1	106	14,3
Više puta dnevno	9	4,1	11	3,8	7	3,0	27	3,6
Ukupno	217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

$$(\chi^2 = 21,786; df = 18; p = 0,242)$$

Tablica 10.
Praćenje vjerskih sredstava priopćavanja bračnih partnera prema veličini naselja u kojem žive

		Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Ne	Ž	146	67,3	210	72,7	168	70,9	524	70,5
	M	153	70,5	216	74,7	189	79,7	558	75,1
Da	Ž	71	32,7	79	27,3	69	29,1	219	29,5
	M	64	29,5	73	25,3	48	20,3	185	24,9
Ukupno		217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

Vrijednosti statističkih parametara za žene: $\chi^2 = 1,750; df = 2; p = 0,417$

Vrijednosti statističkih parametara za muževe: $\chi^2 = 5,205; df = 2; p = 0,074$

Vjerska sredstva priopćivanja prati nešto manje od trećine žena i četvrtina muževa (tablica 10.). Iako malo više žena i muževa u selu nego u gradovima prati vjerski tisak, mjerenje razlike hi-kvadrat testom nije pokazalo značajnu razliku za ispitanice i ispitanike u različitim mjestima ($p > 0,05$).

Marinović Jerolimov (2000b.: 66) ustanovila je da u Zagrebačkoj županiji 53% ispitanika nikada ne čita *Glas Koncila*, 43% nikada ne čita vjerske knjige, a 68% ne prati vjerski program na televiziji. Ostali daju potvrdne odgovore, ali se razlikuju prema redovitosti praćenja vjerskih sadržaja u medijima. Petnaest godina prije, pak, Bahtijarević (1975.: 202) je utvrdila da vjerske novine i časopise uvijek ili često čita 11,6% srednjoškolaca, 39,3% slučajno, a 49,2% ne čita. Iako izravna usporedba nije opravdana, čini se da praćenje vjerskog tiska razmjerno ne slijedi rast samoiskazane religioznosti.

Tablica 11.

Praćenje događaja u vjerskoj zajednici bračnih partnera u naseljima različite veličine

		Selo		Malen i srednji grad		Veliki grad		Ukupno	
		f	%	f	%	f	%	f	%
Ne pratim	Ž	102	47,0	145	50,2	142	59,9	389	52,4
	M	99	45,6	168	58,1	144	60,8	411	55,3
Pratim	Ž	115	53,0	144	49,8	95	40,1	354	47,6
	M	118	54,4	121	41,9	93	39,2	332	44,7
Ukupno		217	100,0	289	100,0	237	100,0	743	100,0

Vrijednosti statističkih parametara za žene: $\chi^2 = 8,473$; $df = 2$; $p = 0,014$

Vrijednosti statističkih parametara za muževe: $\chi^2 = 12,018$; $df = 2$; $p = 0,002$

Iako događaje u vjerskoj zajednici prati malo više žena, razvidno je da ih prati malo manje od polovice bračnih partnera obaju spolova. I žene i muškarci statistički se značajno razlikuju u praćenju tih događaja, ovisno o veličini naselja. U selima vjerska događanja prati 53% žena i 54,4% muškaraca a u velikim gradovima 40,1% žena i 39,2% muškaraca.

S obzirom da su određeni vjerski događaji postali dijelom kulturnog identiteta u pojedinim mjestima, njihovu se pripremu i praćenje po sebi razumije. Takvi događaji nadmašuju vjersko i često imaju šire značenje. U većim mjestima nije uvijek tako jer socijalna dinamika i broj događaja otežavaju njihovo praćenje, ako ne postoji specifičan interes za njih.

4.3. Diskriminacijska analiza razlika u religioznosti seoske i gradske sredine na uzorku žena

Diskriminacijskom analizom nastojali smo što je više moguće odvojiti tri skupine žena (u selu, malima i srednjim, te u velikim gradovima) u latentnom prostoru

određenom petorima dimenzijama religioznosti. Rezultati diskriminacijske analize prikazani su u tablici 12.

Tablica 12.

Statistička značajnost diskriminacijskih funkcija, karakteristični korijeni, vrijednost Wilksove lambde (λ), te kanonička korelacija (uzorak žena)

Funkcija	Kanonička korelacija	Karakterističan korijen	Wilksova lambda (λ)	χ^2	df	p
1	0,153	0,024	0,971	21,396	10	0,018
2	0,072	0,005	0,995	3,836	4	0,429

Temeljem rezultata diskriminacijske analize, zadržana je prva diskriminacijska funkcija što je dosegla statističku značajnost.

Tablica 13.

Standardizirani diskriminacijski koeficijenti te korelacije diskriminacijskih varijabla s funkcijom (uzorak žena)

Diskriminacijska varijabla	Koeficijenti	Korelacije
1. Samoprocjena religioznosti	0,332	0,741
2. Sudjelovanje u vjerskim obredima	-0,145	0,559
3. Učestalost molitve	0,682	0,871
4. Praćenje vjerskog tiska	-0,112	0,205
5. Praćenje događaja u vjerskoj zajednici	0,407	0,649

Iz tablice 13. proizlazi da najveći doprinos diskriminacijskoj funkciji ima varijabla »učestalost molitve« (0,682), koja ima i najveću korelaciju s diskriminacijskom funkcijom (0,871), zatim slijede »praćenje događaja u vjerskoj zajednici« i »samoprocjena religioznosti«. Sve su varijable, osim »praćenja vjerskog tiska«, u relativno visokoj korelaciji s diskriminacijskom funkcijom.

Vrijednosti grupnih centroida ukazuju na to veću religioznost što je naselje u kojem obitelj živi manje, pa je religioznost najveća u seoskoj sredini (tablica 14.).

Tablica 14.

Grupni centroidi triju uporabljenih uzoraka žena na diskriminacijskoj funkciji

Uzorak	Centroidi
Selo	0,210
Mali i srednji gradovi	-0,004
Veliki gradovi	-0,187

Razlike među naseljima nejednake veličine provjerili smo i jednostavnim analizama varijance provedenim na pet diskriminacijskih varijabla. Rezultate prikazuje tablica 15.

Tablica 15.

Analiza varijance triju skupina žena u naseljima različite veličine prema rabljenim diskriminacijskim varijablama

Diskriminacijska varijabla	F	df	p
1. Samoprocjena religioznosti	5,412	2; 740	0,005
2. Sudjelovanje u vjerskim obredima	3,028	2; 740	0,049
3. Učestalost molitve	6,489	2; 740	0,001
4. Praćenje vjerskog tiska	0,873	2; 740	0,418
5. Praćenje događaja u vjerskoj zajednici	4,268	2; 740	0,014

Razlike triju skupina statistički su značajne u četirima od pet varijabla religioznosti, pri čemu je značajnost razlike najmanja u varijabli »nazočenje vjerskim obredima« ($p = 0,049$), a jedina varijabla koja ne diskriminira tri skupine jest »praćenje vjerskog tiska« ($p = 0,418$).

Rezultati pokazuju da »učestalost molitve« najbolje diskriminira žene u latentnom prostoru.

4.4. Diskriminacijska analiza razlika u religioznosti seoske i gradske sredine na uzorku muževa

Rezultate diskriminacijske analize kojom smo na uzorku muževa nastojali maksimalno odvojiti skupine ispitanika iz seoske sredine, malih i srednjih gradova te velikih gradova u latentnom prostoru definiranom s petorim dimenzijama religioznosti, prikazuje tablica 16.

Tablica 16.

Statistička značajnost diskriminacijskih funkcija, karakteristični korijeni, vrijednost Wilksove lambde (λ), te kanonička korelacija (uzorak muževa)

Funkcija	Kanonička korelacija	Karakterističan korijen	Wilksova lambda (λ)	χ^2	df	p
1	0,147	0,022	0,971	21,560	10	0,018
2	0,086	0,007	0,993	5,415	4	0,247

Temeljem rezultata diskriminacijske analize zadržana je prva diskriminacijska funkcija koja je dosegla statističku značajnost.

Tablica 17.

Standardizirani diskriminacijski koeficijenti, te korelacije diskriminacijskih varijabla s funkcijom (uzorak muževa)

Diskriminacijska varijabla	Koeficijenti	Korelacije
1. Samoprocjena religioznosti	0,380	0,679
2. Sudjelovanje u vjerskim obredima	-0,093	0,527
3. Učestalost molitve	0,029	0,542
4. Praćenje vjerskog tiska	0,352	0,549
5. Praćenje događaja u vjerskoj zajednici	0,690	0,844

U muževa (tablica 17.) najveći doprinos diskriminacijskoj funkciji ima varijabla »praćenje događaja u vjerskoj zajednici« (0,690), koja ima i najveću korelaciju s diskriminacijskom funkcijom (0,844), zatim slijede »samoprocjena religioznosti« i »praćenje vjerskog tiska«.

Vrijednosti grupnih centroida (tablica 18.) i za muškarce govore o većoj religioznosti što je naselje u kojem obitelj živi manje, pa je u seoskoj sredini religioznost najveća.

Tablica 18.

Grupni centroidi triju uporabljenih uzoraka na diskriminacijskoj funkciji (uzorak muževa)

Uzorak	Centroidi
Selo	0,215
Mali i srednji gradovi	-0,029
Veliki gradovi	-0,161

Rezultate provjere razlika među muževima iz mjesta različite veličine jednostavnim analizama varijance na pet uporabljenih diskriminacijskih varijabla prikazuje tablica 19. Razlike triju skupina statistički su značajne u trima od pet mjerenih aspekata religioznosti, pri čemu je značajnost razlike najveća u varijabli »praćenje događaja u vjerskoj zajednici« ($p = 0,002$). Nasuprot uzorku žena, učestalost molitve ne razlikuje muškarce iz ruralnih i urbanih sredina. I praćenje vjerskog tiska ne razlikuje ispitanike iz sela i gradova.

Tablica 19.

Analiza varijance triju skupina ispitanika iz naselja različite veličine prema primijenjima diskriminacijskim varijablama (uzorak muževa)

Diskriminacijska varijabla	F	df	p
1. Samoprocjena religioznosti	3,896	2; 740	0,021
2. Sudjelovanje u vjerskim obredima	3,201	2; 740	0,041
3. Učestalost molitve	2,517	2; 740	0,081
4. Praćenje vjerskog tiska	2,610	2; 740	0,074
5. Praćenje događaja u vjerskoj zajednici	6,083	2; 740	0,002

Usporedba provedenih diskriminacijskih analiza potvrđuje općenito veću religioznost u seoskoj sredini, ali i strukturne razlike uzoraka muškaraca i žena: u žena najveću diskriminacijsku snagu ima učestalost molitve, a u muškaraca praćenje događaja u vjerskoj zajednici. Time smo potvrdili prijašnje nalaze da značaj i razumijevanje religioznosti ne mora biti jednako u muškaraca i žena te da religioznost nije jedinstvena pojava.

4.5. Korelacije različitih aspekata religioznosti

Rezultate provjere povezanosti primijenjenih pokazatelja religioznosti i odgovora bračnih partnera prikazuje tablica 20. Iz vrijednosti na glavnoj dijagonali korelacijske matrice razvidna je umjerena povezanost odgovora muževa i žena – koeficijenti imaju raspon od 0,362 (praćenje događaja u vjerskoj zajednici) do 0,558 (učestalost sudjelovanja u važnim vjerskim obredima). Interkorelacije među pokazateljima religioznosti na oba uzorka potvrđuju umjerenu i nisku povezanost primijenjenih mjera religioznosti.

Tablica 20.

Korelacije pojedinih aspekata religioznosti na uzorku muževa i žena, te korelacije bračnih partnera u pet mjenjenih pokazatelja religioznosti

	P1	P2	P3	P4	P5
P1	0,440**	0,562**	0,584**	0,310**	0,326**
P2	0,551**	0,558**	0,618**	0,351**	0,345**
P3	0,639**	0,697**	0,518**	0,304**	0,304**
P4	0,314**	0,418**	0,369**	0,399**	0,146**
P5	0,332**	0,361**	0,308**	0,165**	0,362**

** $p < 0,01$

Pripomene:

Na glavnoj dijagonali prikazane su korelacije procjena bračnih partnera.

Ispod glavne dijagonale (donji trokut) prikazane su interkorelacije procjena različitih aspekata religioznosti na uzorku žena.

Iznad glavne dijagonale (gornji trokut) prikazane su interkorelacije procjena različitih aspekata religioznosti na uzorku muževa.

Varijable:

P1 – Samoprocjena religioznosti

P2 – Učestalost sudjelovanja u važnim vjerskim obredima

P3 – Učestalost molitve

P4 – Praćenje vjerskog tiska

P5 – Praćenje događaja u vjerskoj zajednici

Rezultati faktorske analize u šramovu istraživanju (2001.) posvjedočuju relativnu nezavisnost dimenzija religioznosti kao što su religijsko uvjerenje, sakramentalni

život, religiozno iskustvo te kršćanska ljubav prema bližnjemu. Ideološka, ritualna, iskustvena i posljedična komponenta religioznosti, kako su ih nazvali Glock i Stark, nisu u takvim međusobnim odnosima kakvi bi potvrdili postojanje jedne integrirane religioznosti, nego je prije riječ o umjereno povezanim aspektima religioznosti. Šram navodi da analiza odnosa varijabla u latentnom prostoru drugoga reda potvrđuje nalaze Claytona i Gladdena (1974.) o postojanju jedne općenite religioznosti, ali u čijoj strukturi ne sudjeluje posljedična komponenta.

Tablica 21.
Razlika u nekim aspektima religioznosti bračnih partnera

	\bar{X}	σ	t-omjer	df	p
<i>Samoprocjena religioznosti</i>					
Žene	2,77	0,85	5,208	742	< 0,001
Muževi	2,59	0,89			
<i>Nazočnost obredima</i>					
Žene	2,83	1,57	8,367	742	< 0,001
Muževi	2,38	1,50			
<i>Učestalost molitve</i>					
Žene	6,48	2,81	15,416	742	< 0,001
Muževi	4,92	2,81			
<i>Praćenje vjerskog tiska</i>					
Žene	0,29	0,46	2,58	742	< 0,05
Muževi	0,25	0,43			
<i>Praćenje događaja u svojoj vjerskoj zajednici</i>					
Žene	0,48	0,50	1,433	742	> 0,05
Muževi	0,45	0,50			

Ispitivanje razlika između muševa i žena u učestalosti pet aspekata religioznosti (tablica 21.) pokazalo je da su žene religioznije u svima varijablama, osim u praćenju događaja u vjerskoj zajednici. To potvrđuje nalaze Snarey i Dollahite (2001.), Holdena (2001.), te Šrama (2001.) o većoj religioznosti u žena, koja je najizraženija u učestalosti molitve.

Objedinjujući rezultate istraživanja vrijedi naglasiti visok stupanj religijske samoidentifikacije, tj. deklarativne religioznosti. Samo 6,5% žena i 11,4% muškaraca u ispitanom uzorku navodi da nisu religiozni. Zanimljivo je da se otprilike polovica ovih ispitanika ipak smatra pripadnikom vjerske zajednice, pri čemu je ta pripadnost vjerojatno oblik socijalne identifikacije, a ne način zadovoljavanja religijskih potreba. Razlike u religioznosti muškaraca i žena idu u prilog nekima prijašnjim nalazima da žene u većoj mjeri manifestiraju religiozno ponašanje, a tako se po naša najviše žena u seoskoj sredini.

Jedan od dodatnih uzroka spolnih razlika u nekim oblicima religioznog ponašanja može biti u konfliktu u muškaraca spram manifestiranja religioznog ponašanja: religiozno ponašanje kao poželjan oblik socijalne identifikacije u sukobu je sa socijalnim stereotipom i tradicionalnom spolnom ulogom muškarca, unutar koje se molitva i praštanje ponekad može protumačiti kao znak slabosti.

Iako se obiteljske i religijske vrijednosti preklapaju u visokom stupnju, Newman (2001.) razmatra neke moguće konflikte, odnosno podjelu lojalnosti između obiteljskih i religijskih vrijednosti u svezi s liberalizacijom društva, te povećanjem egzistencijalne autonomije, osobito u srazu liberalnih i konzervativnih, tradicionalnih obiteljskih vrijednosti. U posljednjemu tranzicijskom razdoblju primjetno je moralno dvojstvo kada je posrijedi borba za dobrobit članova vlastite obitelji, te univerzalnih religijskih moralnih načela, pri čemu pojedinci vjerska načela i vrijednosti ne primjenjuju univerzalno, nego ih ograničuju na određene socijalne skupine, npr. članove vlastite obitelji ili lokalne zajednice kojoj pripadaju. Zanimanje bi istraživača valjalo usmjeriti na ispitivanje utjecaja povećane (deklarativne) religioznosti na ponašanje, te na prihvaćene vrijednosti u društvenoj zajednici.

Kad je u pitanju izraženija religioznost u ruralnim sredinama, dobiveni su rezultati sukladni s teorijskim očekivanjima. Religija je povijesno, poradi specifičnih povijesnih i društvenih okolnosti, tradicionalna. Plačko (1980.) navodi kako se može govoriti i o vrlo tradicionalnom ruralnom ambijentu koji se nastoji posve oduprijeti svima suvremenim promjenama. Religija je, uz naciju, pogodan oblik ili sredstvo društvene mobilizacije protiv nadolazećih promjena. Modernizacija društvenih odnosa, iako pod kontrolom tradicionalne religije i tradicionalnih društvenih norma, postaje neizbježiva. Autor upozoruje kako sekularizacija ne djeluje jednoobrazno te da mnogo toga ovisi o tradicionalnim obrascima društvenih odnosa i procesa.

Etnološka analiza pokazuje kako su katoličke svetkovine u životu naših seljaka sve do najnovijeg doba povezane sa zemljoradnjom i usmjerene osiguranju ljetine, priploda, povoljna vremena. U seljačkom je životu dvostruka podređenost pojedinca i skupine: prema prirodi i prema društvu – naglašena izoliranošću proizvodnih procesa, nerazvijenošću tehnike, pomanjkanjem šire i brže pokretljivosti ljudi, oblika svijesti i dobara, izoliranošću i niskim stupnjem obrazovanja, nedostatkom pisane tradicije i mnoštvom drugih čimbenika. Stoga je cijela kultura i društvena organizacija seoske sredine bila posvuda duboko prožeta religiozno-praznovjernim pobudama.⁶

Lefebvre navodi kako razmjerno slabljenju kontrolne uloge religije u događajima svakidašnjeg života, kada se te događaje poima sve više racionalno, oslabljuje i podloga emocionalne religioznosti, a upravo takav tip religioznosti u selu prevladava (Šušvar, 1988.). Seoski se čovjek ne udubljuje u filozofsko-gnoseološke probleme, on je tek vrlo iznimno bio istraživač i eksperimentator, naprotiv on je uglavnom bio oponašatelj, preuzimao je tradiciju i gradio iskustva bez poniranja u uzročno-posljedične veze. Upravo stoga religiju on nije doživljavao kontempla-

tivno i refleksivno, nego emotivno i impresionistički. I danas postoje osnove takvog odnosa seljaka spram religije, pa je religiozna praksa za nj socijalni čin i socijalna potreba u uvjetima kad je prikraćen u drugim oblicima izražavanja društvenosti u trenucima izlaženja iz svakidašnjice fizičkog rada. Pluralitet vrednota modernog društva i gradskog života sukobljavao se sve češće i sve više s religioznim vrednotama.

5. Zaključak

Na uzorku 743 bračna para s osnovnoškolskom djecom prikupljeni su podaci o samoprocjeni vlastite religioznosti, učestalosti nazočenja važnim vjerskim obredima, učestalosti molitve, praćenju vjerskog tiska, te praćenju događaja u vjerskoj zajednici. Velika većina bračnih partnera pripada istoj konfesiji i vrlo je malen udjel konfesionalno mješovitih brakova.

Rezultati potvrđuju visok stupanj religijske samoidentifikacije, tj. deklarativne religioznosti, što ne prati jednako često praćenje događaja u vjerskoj zajednici i vjerskih sredstava priopćivanja. Usporedba dviju diskriminacijskih analiza na uzorku muževa i žena pokazuje općenito veću religioznost u seoskoj sredini, ali se uzorci muškaraca i žena isto tako jasno strukturno razlikuju u pokazateljima koji pridonose razlici između ruralne i urbane sredine. Dok u žena najveću diskriminacijsku snagu ima učestalost molitve, u muškaraca je to praćenje događaja u vjerskoj zajednici. Učestalost molitve uopće ne razlikuje uzorak muškaraca iz seoske i gradskih sredina. Tako utvrđene strukturalne razlike u religioznosti muškaraca i žena, odnosno bračnih partnera, potvrđuju neke prijašnje nalaze da značaj i razumijevanje religioznosti u muškaraca i žena ne moraju biti jednaki te da religioznost nije jedinstvena pojava.

Analiza interkorelacija primijenjenih pokazatelja religioznosti potvrđuje polazne hipoteze o opravdanosti višedimenzionalnog pristupa mjerenju religioznosti, jer su korelacije petorih primijenjenih pokazatelja umjereno visoke ili čak niske. Usto je umjerena i povezanost odgovora muževa i žena, a vrijednosti koeficijenta korelacije imaju raspon od 0,362 (praćenje događaja u vjerskoj zajednici) do 0,558 (učestalost sudjelovanja u važnim vjerskim obredima). Žene pokazuju izrazitiju religioznost u svim dimenzijama osim u praćenju događaja u vjerskoj zajednici što, uspoređeno s ponašanjem njihovih partnera, odgovara tradicionalnim ulogama spolova u obitelji.

Rezultati potvrđuju važnost varijabla veličine (vrste) naselja i spola te višedimenzionalnost koncepta religioznog ponašanja.

Literatura

1. Acquaviva, Sabino; Pace, Enzo (1996.): Sociologija religija : problemi i perspektive. – Zagreb : Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta, 202 str.
2. Allport, Gordon; Ross, J. M. (1967.): Personal Religious Orientation and Prejudice. – *Journal of Personality and Social Psychology*, APA, Washington, 5 (1967) 4: 432-442.
3. Argyle, Laurence; Beit-Hallahmi, Benjamin (1975.): The Social Psychology of Religion. – London : Routledge and Kegan Paul, 345 p.
4. Batson, Daniel (1991.): Religious Prosocial Motivation : Is it Altruistic or Egoistic? – *Journal of Personality and Social Psychology*, APA, Washington, 61 (1991) 3: 413-426.
5. Bahtijarević, Štefica (1975.): Religijsko pripadanje u uvjetima sekularizacije društva. – Zagreb : Narodno sveučilište grada Zagreba ; Centar za aktualni politički studij, 335 str.
6. Bahtijarević, Štefica (1985.): Religijska situacija na području zagrebačke regije. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 446, 31, 4 str.
7. Beaver, R. Pierce; Bergman, Jan; Langley C. Myrtle et al. (ur.) (1991.): Religije svijeta: enciklopedijski priručnik. – Zagreb : Kršćanska sadašnjost ; Grafički zavod Hrvatske, 276 str.
8. Bog i Hrvati (2001.). – Tjednik *Globus*, Zagreb, 28. prosinca 2001.
9. Bubolz, Michael, M.; Sontag, Mary, S. (1988.): Integration in Home Economics and Human Ecology. – *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, Blackwell Publishers, Malden – Oxford, (1988) 12: 1-14.
10. Call, Vaughn; Heaton, Tim (1997.): Religious Influence on Marital Stability. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (1997) 3: 382-393.
11. Cifrić, Ivan (2000.): Percepcija nekih odnosa crkve i države i uloge crkve i religije u društvu. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1-2 (147/148) Supplement: 227-269.
12. Cipriani, Roberto (1998.): Sociology and Religion : Durkheim and Simmel. – In: Rudi Laermans, Bryan Wilson and Jack Billet (eds.): *Secularization and Social Integration*. – Leuven : Leuven University Press, 37-45.
13. Curtis, Kristen; Ellison, Cristopher (2002.): Religious Heterogamy and Marital Conflict : Findings from the National Survey of Families and Households. – *Journal of Family Issues*, 23 (2002) 4: 551-577.
14. Ćimić, Esad (1966.): Socijalističko društvo i religija. – Sarajevo : Svjetlost, 335 str.
15. Ćorić, Šimun (1998.): Psihologija religioznosti. – Jastrebarsko : Naklada Slap, 251 str.
16. Donahue, Michel (1985.): Intrinsic and Extrinsic Religiousness : Review and Meta-Analysis. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 48 (1985) 2: 400-419.
17. Durkheim, Emil (1982.): Elementarni oblici religijskog života. – Beograd : Prosveta.
18. English, Horace; English, Ava Champney (1966.): A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms. – New York : Longmans, Green and Co.
19. Glock, Charles Y. (1962.): On the Study of Religious Commitment. – Berkley : Survey Research Center, University of California, 98-110.
20. Golubović, Zagorka (1981.): Porodica kao ljudska zajednica. – Zagreb : Naprijed, 307 str.
21. Grom, Bernard (1992.): Religionspsychologie. – Kosel : Vandenhoeck & Ruprecht, 192 p.
22. Holden, George (2001.): Psychology, Religion, and the Family – It's Time for Revival. – *Journal of Family Psychology*, 15 (2001) 4: 657-662.
23. Hunsberger, Bruce; Brown, Lewis (1984.): Religious Socialization, Apostasy, and the Impact of Family Background. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23 (1984): 239-51.
24. Hunt, Richard; King, Morton (1978.): Religiosity and Marriage. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17 (1978) 4: 399-406.

25. King, Morton; Hunt, Richard (1972.): Measuring the Religious Variables : Replication. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, (1972) 11: 240-251.
26. Marinović Bobinac, Ankica (2000.): Posljedična dimenzija religioznosti. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) Supplement: 111-124.
27. Marinović Jerolimov, Dinka (2000a.): Društveni kontekst i teorijsko hipotetski okvir istraživanja »Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu«. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) Supplement: 21-36.
28. Marinović Jerolimov, Dinka (2000b.): Religijske promjene u tranzicijskim uvjetima u Hrvatskoj : promjene u dimenzijama religijske identifikacije i prakse. – *Sociologija sela*, Zagreb, 38 (2000) 1/2 (147/148) Supplement: 43-80.
29. Musick, Mark; Wilson, John (1995.): Religious Switching for Marriage Reasons. – *Sociology of Religion*, University of New Brunswick, 56 (1995) 3: 257-270.
30. Newman, Jay (2001.): Biblical Religion and Family Values : A Problem in the Philosophy of Culture. – Westport : Praeger, 384 p.
31. Osborne, Kenan B. (1995.): The Theology and Spirituality of Marriage. – *Catholic World*, San Francisco, 238 (1995) 1425: 120-126.
32. Plačko, Ljudevit (1980.): Religija i ruralni ambijent. – U: Jadranka Goja, Ljudevit Plačko i Đuro Šušnjić: Neke odrednice religijskog fenomena. – Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1-51.
33. Plačko, Ljudevit (1981.): Religija i ruralni ambijent. – *Sociologija sela*, Zagreb, 19 (1981) 71/72: 63-69.
34. Snarey, John; Dollahite, David (2001.): Varieties of Religion – Family Linkages. – *Journal of Family Psychology*, APA, Washington, 15 (2001) 4: 646-651.
35. Sullivan, K. Tom (2001.): Understanding the Relationship Between Religiosity and Marriage : An Investigation of the Immediate and Longitudinal Effects of Religiosity on Newlywed Couples. – *Journal of Family Psychology*, APA, Washington, 15 (2001) 4: 610-626.
36. Šram, Zlatko (2001.): Religioznost i društvena svijest. – *Crkva i svijet*, Split, 36 (2001) 4: 389-420.
37. Šuvar, Stipe (1988.): Sociologija sela, I. tom – Zagreb : Školska knjiga, 453 str.
38. Tomka, Miklos (1998.): Contradictions of Secularization and the Preservation of the Sacred : For Context of Religious Changes in Communism. – In: Rudi Laermans, Bryan Wilson and Jack Billet (eds.): *Secularisation and Social Integration*. – Leuven : Leuven University Press, 177-189.
39. Von Bertalanffy, Ludvig (1968.): General System Theory. – New York : Development Applications, 285 p.
40. Williams, Lee M.; Lawler, Michael G. (1998.): Interchurch Couples : The Issues of Acceptance. – *Pastoral Psychology*, Kluwer Academic Press, New York – Boston, 47 (1998) 1: 33-48.
41. Williams, Lee M.; Lawler, Michael G. (2001.): Religious Heterogamy and Religiosity : A Comparison of Interchurch and Same-Church Individuals. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, Blackwell Publishers, Malden – Oxford, 40 (2001) 3: 465-479.
42. Wilson, John; Musick, Mark (1996.): Religion and Marital Dependency. – *Journal for the Scientific Study of Religion*, Blackwell Publishers, Malden – Oxford, 35 (1996) 1: 30-41.
43. Yinger, Milton (1970.): The Scientific Study of Religion. – London : MacMillan, 593 p.
44. Zrinščak, Siniša (1999.): Sociologija religije : hrvatsko iskustvo. – Zagreb : Pravni fakultet u Zagrebu, 235 str.
45. Zrinščak, Siniša (2001.): Ima neka tajna veza : religioznost mladih kao indikator društvenih i religijskih promjena. – *Društvena istraživanja*, Zagreb, 10 (2001) 1-2: 19-40.

Damir Ljubotina

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Antun Petak

Institute for Social Research of Zagreb, Zagreb, Croatia

Josip Janković

Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Gordana Berc

Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Family Religiosity In Rural and Urban Environment

Summary

This article examines the results of the research that evaluated religiosity in the modern family in Croatian villages, towns and cities. The analyses of this theme becomes more current in the findings of the research of religious changes and values in the post socialist period that indicates strong phenomena of retraditionalisation in Croatian society, of which a major component is specific expression of religiosity. Our sample consisted of 743 married couples with elementary school children (1486 subjects). For each couple we gathered information regarding self-evaluations of their own religiosity, the frequency of attendance to major religious ceremonies, frequency of praying, regularity of reading religious press and the involvement in events happening in their religious community.

Results show a high degree of religious self-identification, the so-called declarative religiosity. We conducted two discriminatory analyses, each one separately for men and women in the sample. The comparison of these two analyses in general shows greater religiosity in rural environment. Differences in the structure of religious behaviour in men and women were also visible. While, for women, the frequency of praying has the greatest discriminative strength for differentiating rural and urban environment, for men this factor is the involvement in the events happening in their religious community. The frequency of praying does not discriminate men from rural and urban environments at all. Results show higher levels of some indicators of religiosity for women, and confirm some previous findings that the importance and the understanding of religiosity don't necessarily need to be the same for men and women, as well as that religiosity is not a unique phenomena.

The percentage of respondents that don't declare themselves to be religious is the greatest for men in urban environments. The congruency of responses between marital couples is mostly high and indicates the importance of religious orientation for the relationship.

Key words: religiosity, family, marital couples, rural and urban settlements.

Received on: 23th June 2003

Accepted on: 30th July 2004

Damir Ljubotina

Département de Psychologie, Faculté des Lettres, Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

Antun Petak

Institut de Recherche sociale à Zagreb, Zagreb, Croatie

Josip Janković

Département du Travail social, Faculté de Droit, Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

Gordana Berc

Département du Travail social, Faculté de Droit, Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

La religiosité de la famille dans le milieu rural et dans le milieu urbain

Résumé

Dans cet article sont présentés les résultats des recherches sur la religiosité des familles contemporaines croates dans le milieu rural, les petites, moyennes et grandes villes de Croatie. L'analyse de ce thème est actualisée par les résultats des recherches sur les changements religieux et les valeurs dans la période post-socialiste lesquels indiquent un puissant phénomène de re-traditionalisme dans la société croate, dont une composante importante est aussi l'expression spécifique de la religiosité. Les données ont été recueillies sur un échantillon de 743 couples mariés avec des enfant allant à l'école primaire (1486 personnes interrogées). Les données sont basées sur leur auto-évaluation de leur propre religiosité, la fréquence avec laquelle ils assistent aux cérémonies religieuses importantes, la fréquence des prières, la lecture de la presse religieuse, leur participation aux événements de leur communauté religieuse.

Les résultats présentent un haut degré d'auto-identification religieuse, dite religiosité déclarative. La comparaison entre les deux analyses discriminatives, réalisées séparément sur un échantillon de maris et sur un échantillon de femmes, indique en général une plus grande religiosité dans le milieu rural, mais aussi des différences dans la structure du comportement religieux des hommes et des femmes. Alors que pour les femmes la fréquence de la prière a la plus grande force discriminative dans la différenciation des familles du milieu rural de celles du milieu urbain, pour les hommes c'est l'observation des événements dans la communauté religieuse. Mais il n'y a pas de différence entre les hommes du milieu rural et ceux du milieu urbain en ce qui concerne la fréquence de la prière. Les résultats présentent un caractère plus marqué de certains indicateurs de la religiosité chez les femmes, et confirment quelques résultats antérieurs, à savoir que l'importance et la compréhension de la religiosité ne doivent pas nécessairement être les mêmes chez les hommes et chez les femmes et que la religiosité n'est pas un phénomène unique. Le pourcentage des personnes interrogées qui ne se disent pas être religieuses est le plus grand parmi les hommes des grands centres urbains. La concordance des réponses entre les époux est généralement élevée et elle indique l'importance de l'orientation religieuse pour les partenaires égaux entre eux.

Mots-clés: religiosité, famille, partenaires mariés, type de localité.

Reçu: le 23 juin 2003

Accepté: le 30 juillet 2004